№ 193 Նոյեմբերի 1 (13) 1880 Նոյեմբերի 1 (13) № 193

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայ ուսանողութեան քրմապաշտութիւնը։—Ներքին տեսութիւն։ Հայոց Թատրոն։ Նամակ Ախալցխայից։ Նամակ խմբագրին։ Ներքին լուրեր։—Արտաքին տեսութիւն։ Գերմանիա։ Թիւրքիա—«Մշակի» ձեռագիրեր։—Յայտարարութիւններ։

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՈՒԹԵԱՆ ՔՐՄԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆԸ

„Մշակը" հէնց նոր խօսեց մայրաքաղաքներում կրթվող հայ ուսանողների քրմապաշտութեան վրա: Այդ այլանդակ գիծը այնչափ բնական է և յատուկ հայ ուսանողի բնաւորութեանը, որ անկարելի է երկու խօսք չասել այդ անձոռնի երևոյթի մասին:

Հայ մանուկը ծնվում է մի հրէշաւոր ընտանիքի մէջ, ուր մուշտին, մորակը, տուր ու թրմբոցը դաստիարակութեան գլխաւոր փակտորներն են համարվում: Գուցէ ամեն ընտանիք չէ ենթարկված այսպիսի տգեղ պայմաններին, բայց չը կայ հայ ընտանիք, որի մէջ չը տիրապետէ բարբարոսութիւնը մի ուրիշ, աւելի զզուելի ձևով՝ հօր ժանգոտած ու հոգէմաշ վարվողութեան ձևով, մօր ճղճղան և գնչուական անկիրթ բնաւորութեամբ, սորա-նորա, մտնող-գնացողի կոպիտ ու ստորացնող ձևերով:

Ի՞նչ է յիրաւի Թիֆլիսի և գաւառների հայ կինը առհասարակ. նա կամ բօշայի բարքով, բայց արտաքին կեղծ համեստութեամբ ծածկված մի զզուելի արարած է, կամ թէ կոպիտ ու գրաստանման մի էգ, որից այնչափ հեռու է ազատ հոգին, որչափ նուրբ զգացմունքը, նոյնչափ նորան խորթ է վայելուչ վարվողութիւնը, որչափ մարդավայել ու ազնւացնող յարաբերութիւնները: Հայ կինը գլխաւորապէս ամօթխած է թմբոցի ու տղամարդի դաժանութեան երկիւղից, մեղմ է և խոնարհ միայն իրան ճնշող ուժի առաջ, այլ խիստ է, կծու ու բիրտ իրանից կախված թոյլ էակի հետ, վասնորոյ և նա բնաւ ընդունակ չէ ներշնչել իր որդու մէջ անկախ բնաւորութիւն, ազատ և զարգացող միտք ու վսեմ յատկութիւններ: Գուցէ մեզ ասեն թէ մայրաքաղաքների հայ ուսանողները բոլորն էլ կովկասեցի չեն, բայց մի՞թէ մեծ տարբերութիւն կայ կովկասեցի հայի և այն հայի մէջ, որը ապրում է Կովկասից դուրս:

Այսպիսի ընտանեկան ազդեցութեան տակ այլակերպված հայ մանուկը մտնում է ուսումնարան: Ի՞նչ պայմանների մէջ է մտնում նա և ի՞նչպէս ընթանում. Նա անպատրաստ է, նա շշկլվում է, մտքով ու մարմնով ստրկանում է, նա տանջվում է, նա թուլանում է իր բեռնի ծանրութիւնից, վասնորոյ կամ յուսահատված ձգում է իր պարապմունքը գիմնազիայի միջին դասարաններից մէկում, կամ թէ մի կերպ աւարտում է իր ընթացքը և ուղևորվում մայրաքաղաքները ուսումը շարունակելու համար:

Այստեղ նա դառնում է, ըստ երևոյթին, բաւական վայելուչ դէմք ունեցող մարդ, որովհետև կրում է բարձրագոյն ճեմարաններում յադներից մէկի անունը, որով վաղը նա արդէն լիաիրաւունք քաղաքացի պիտի համարվի: Բայց հնարի՞ն է արդեօք մի հրաշագործ ու վերջնական եղանակով կերպարանափոխել, վերածնել տալ, ուղղել, վերականգնեցնել, հէնց մի փոքր բարեկերպել այն հոգին, այն միտքը, որոնք մինչև քսան և երեք տարեկան հասակը արդէն ընկճվել են, մաշվել, ջարդվել, սեղմվել ու տրորվել ընտանեկան սպանիչ և խեղդամահ բարոյական ազդեցութեան տակ:

Ահա այս տեսակ անհատներ են կազմում մեծ մասամբ այն կօնտինգէնտը, որ ասվում է „հայկական ազգային ինտելլիգէնցիա":

Ի՞նչ էք պահանջում դուք այսպիսիներից. ինքնուրոյն գո՞րծ, անկախ համոզմո՞ւնք, ազատ բնաւորութիւն, առողջ ու սուր դատողո՞ւթիւն, մէկին կուրօրէն չենթարկվե՞լ, նորա հետ վիճե՞լ և իր սեփական կարծիքները և ուղղութիւնը ունենալ... բայց օ՞րտեղից, ի՞նչ աղբիւրից... Վասնորոյ բնաւ զարմանալի չէ, որ որ և իցէ մի չնչին, ստոր ու թշուառ մարդու քրմութիւնը եղել է միշտ հայ ուսանողութեան անհրաժեշտ պահանջը...

Այժմ ասում են թէ մայրաքաղաքիս հայ ուսանողութիւնը ուզում է դուրս գալ, յետ կանգնել քուրմի ժանտահոտ ու ապականիչ ազդեցութիւնից: Ի հարկէ երկու չարիքներից միշտ փոքրագոյնն է նախապատուելի, բայց նոյնպէս հարկաւոր է մտածել թէ ի՞նչ ասել է հայ ուսանողի անկախութիւնը, երբ նա մինչև հաս տարիքը եղել է մտքով ու հոգով մի կատարեալ աւտոմատ, չէ իմացել ինչ ասել է ապրել իր խելքով, ծիծաղել իր կամքով, խօսել իր հանգիստ ու բնական տրամադրութեան մէջ, գործել ինքնուրոյն համոզմունքով և անօրինել իր կամքը իր սեփական որոշմամբ: Հայ ուսանողը, որը չունէ մի որ և իցէ քուրմ, պիտի անշուշտ ներկայացնէ մի աւելի ողորմելի տիպ. նա պիտի երկրպագէ այսօր այս ուղղութեանը, վաղը միւսին, այսօր պիտի շատ խելացի և գործնական կարծէ այն, ինչ վաղը երազական և յիմար պիտի թվայ նորան. այսօր մեծաբարբառ պիտի խորխոսայ և չը գիտեմ ի՞նչ ֆրազներով ու ի՞նչ տէօրիաներից տրաքացնէ, իսկ վաղը փոքրանայ և ընկնի ամենանեղ և սահմանափակ ինտերէսների ետևից. այսօր պիտի հերքէ ու չը ճանաչէ ամենաբարձր հեղինակութիւնները, իսկ վաղը պաշտէ ու համբուրէ առաջին պատահածի գարշապարները: Վերջապէս այսպիսով այսօր նա կը պատկանի ինտելլիգէնտ դասակարգին, իսկ վաղը չինովնիկ, պրիկաշչիկ, կամ ամենամութ շրջանին....

Ահա ինչ է այն ուսանողութիւնը, ի հարկէ խօսք չէ կարող լինել բացառութիւնների մասին,—որի վրա դնում է ազգը իր ապագայի յոյսը. ահա՛ այն շրջանը, որի վրա նայելիս նոյնչափ վիրաւորվում է մարդու վայելուչ զգացմունքը, որչափ և ցաւում է նրա սիրտը... Չէ՞ որ դեռ շատ սերունդներ պիտի անցնեն, դեռ շատ կարգեր պիտի փոխվեն, մինչև որ ազգը տեղիք ունենայ իր մտաւոր դասակարգից էական արդիւնքներ ստանալ: Չէ՞ որ բաւական հետաքրքրաշարժ է, որ հէնց այսպիսիներից է բաղկացած այն դիպլօմաւոր մանուկների դասակարգը, որոնք մինչև ալևորվելը մնում են միշտ բթացած գիմնազիստ, մինչդեռ ամենաանամօթ կերպով ցանկութիւն են յայտնում լինել ժողովրդի առաջնորդ և գաղափարի քարոզիչ: Այո, այս կարող է միայն հայոց մէջ լինել...

Այս մի քանի տողերով դեռ մենք շատ քիչ ասեցինք հայ ուսանողութեան ոչնչութիւնը իր բովանդակութեամբ ներկայացնելու համար:

Գաս. Եազուբեան

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Զարմանալի բնաւորութիւն ունեն մեր հասարակութեան մէջ գործող համարվող անձինք, ուզում եմ ասել, եւրոպական ձևով ասած՝ ինտելլիգէնցիա կոչված մասը հասարակութեան: Լրագրութիւնը դարձնել խաղալիք և հասարակութեանը համարել մի գրաստ, որին կարելի է ամեն բան բարձել. ահա նրանց նշանաբանը: Ամեն մի մարդ, որ գրիչ շարժել գիտէ, գուցէ և անցել է մի ուսումնարանի միջով, տեսել է նաև համալսարանի երես, դառնում է երևելի հրապարակախօս, հասարակական հարցերի վճռող: Մի երիտասարդ, որ չը գիտէ թատրոնի բուն նշանակութիւնը, անգամ գրականութեան հետ ծանօթութիւն չունի, այլ մի քանի խօսք միմեանց ետևից կապել գիտէ, միայն գրիչ շարժել գիտէ, բայց և ունի մի որ և է ստոր նպատակ, նա դառնում է թատրոնի քննութիւն գրող՝ րեցենզենտ: Ամեն մի հարցում երևան գալ և որոշումներ անել հասարակութեան առաջև, վճիռներ կարդալ, պէտք է անէ այն անձը մեր հասարակութիւնից, որ գոնէ տեղեկութիւն ունի, հասկացողութիւն ունի իր դատած առարկայի վրա, եթէ չասենք թէ նա պէտք է մասնագէտ լինի: Ի միջի այլոց մի քանի եւրոպական բառեր խառնել, չէ նշանակում թէ քաջ ծանօթ ես, տեղեակ ես այդ բանին: Եթէ ընդունում ենք, որ լրագրութիւնը հասարակական ամբիոն է, հետևապէս և մարդ պէտք է խիստ անկողմնապահ լինի իր ընտրած հարցում, պէտք է գտնէ հասարակութեան պատիւը պահելով և լրագրութեան արժանաւորութիւնը գնահատելով: Հակառակ դիպուածում կը նշանակէ նա ծաղրում է հասարակութեանը և իրան նրանից շատ բարձր դասելով՝ կամենում է իր կարծիքը ընդհանուրի կարծիքի տեղ ընդունել տալ և հասարակութեանը իր հաճոյքին խաղալիք դարձնել: Տարաբաղդաբար, շատ ցաւելով պէտք է ասած, որ մեր հասարակութեան ինտելլիգէնցիան փաթաթված է այդ ախտով և չը հասկանալով իրանց պաշտօնը, ըստ որում նրանք ազգի ղեկավարներն են համարվում, խիստ ծուռը ընթացք են տալիս գործին իրանց այդ սխալ հրապարակախօսութեամբ: Խօսքս մասնաւորեմ: Յայտնի է, որ սեպտեմբերի 4-ից հայոց դերասանական մշտական խումբը սկսեց իր ներկայացումները Ամառային թատրոնում և մինչև այսօր ներկայացրած պիեսները իրանց քննադատութիւններով տպվել են «Մեղուի» մէջ: Անցեալ տարվայ րեցենզիա գրողը Իւնիւսն էր, որ յայտնի է թէ ինչ տեսակ րեցենզիաներ էր գրում: Անցեալը անցել է, նրա վրա խօսելը աւելորդ է: Իւնիւսը յայտնեց, որ այս տարի րեցենզիա չի գրելու: Այժմ «Մեղուի» մէջ դուրս են եկել մի քանի րեցենզիաներ՝ Սոսալ և ***: Սոսալի գրուածքի ձևից և նրա լեզուի ոճից պարզ երևում է, որ դա նոյն Իւնիւսն է, հաստատ այս այս-

պէս է, բայց թէ ի՞նչու նոր դիմակի տակ է մտել, այդ էլ գուցէ ունի իր խորհրդաւոր նշանակութիւնը։—Մ՛եր նոր քննադատների գրուածում ճիշդ երեւում է կողմնապահութիւն եւ մասամբ նորին։ Նրանցից մէկը Ոսուլ՝ բարձրացնում է մի դերասանուհուն, միւսը *** այդ դերասանուհուն վայր է գցում եւ մի ուրիշ դերասանուհու բարձրացնում—այսպէս եւ *** ի գոված դերասանուհուն Ոսուլն է փնում եւ այսպէս փոխադարձ, առանց հաշիւ տալու թէ ինչ են անում եւ թէ որքան վայել էր այդ արածը իրանց։ Բացի սրանից նկատւում է նրանց երկուսի գրչում եւս մի տեսակ խէթ հայեացք դէպի Ադամեանը, որից պարզ երեւում է, թէ այդ պարոնները մի հաշիւ ունեն Ադամեանի հետ։ Մինչեւ անգամ դէպի եւ Ադամեանցին մօտիկ դերասանները նոյն գրիչն են շարժում. այդ ակնյայտ երեւում է Սաֆրազեանցի վերաբերութեամբ, իսկ սրանց հակառակ մնացեալ միւս դերասաններին բարձրացնում երկինքը հասցնում, Մնակեանին բարձր դասում Ադամեանից։ Պարոնները քննադատները իրանց հաշիւ չեն տալիս, թէ այդպիսով դերասանների սիրտը կոտրում են եւ դերասաններին մոտի գովաբանութիւններ տալիս, որ երկուսն էլ ունեն իրանց վատ հետեւանքները։ Ընդհասարակ նկատված է, երբ մի դերասանի, կամ մի այլ պաշտօնակատարի հէնց, որ արժանի չէ, գովես, նա կը հպարտանայ, բայց օգուտ չի բերի այդ գովասանքը, այլ կը վնասէ. իսկ ում արժան է գովես, նա աւելի կը կրկնապատկէ իր եռանդը, թէեւ վերջինս էլ զուրկ չի լինի հպարտանալուց։ Բայց մի դերասան, երբ յիրաւի լաւ է, նրա վատը ասես, նրա սիրտը կոտրւում է եւ բեմը մինչեւ անգամ թողնել է ուզում։ Այս տարւայ խումբը յիրաւի մեծ է, բայց անհամ է. նա մանաւանդ ներկայացրած պիեսները այնքան անհամ են, դարդակ են, որ դարձեալ կեցցէ ժողովուրդը, որ այդպիսի պիեսներին յաճախում է։ Միթէ այդպիսի անմիտ, անշուք պիեսները արժեն ներկայացնել մի բեմի վրա, ուր թատրոնական գործը նոր ոտքի կանգնել է սկսում։ Բայց, ինչ եւ իցէ, այս այսպէս։ Այժմ վերցնենք մեր դերասանուհիքը եւ դերասանները առանձին առանձին, քննենք, տեսնենք եւ շօշափենք—Ոսուլի եւ ***-ի քննադատութիւնքը նաեւ աչքի առաջ թող ունենան կարդացողները եւ սկսենք դերասանուհիներից։ Աստղիկը մեր առաջին դերասանուհին է, նրա ամպլուան դրամներում առաջին կարգի դերերն են, հերոսուհիների դերերը. նա իր դերերում լաւ է, քանի որ նրանից լաւը չունենք։ Միշտ նկատվում է, որ Աստղիկը իր դերը լաւ է սովորում. նրա ձայնը, մաներները վատ չեն, միայն խօսքերը ընդհատված են արտասանվում դեռ. նախադասութիւնը չը վերջացրած.—Նրա մի պակասութիւնը շատ դանդաղկոտ լինելն է. միմիկը կարծես ակամայ է անում—երբ հարկաւոր է լինում չափազանց տրտմել, նրա ատամները երեւում են, որ աւելի ծիծաղի է նմանվում, այս բնական պակասութիւնք են։ Ն. Գարագաշեանի ամպլուան նոյնն է, ինչ որ Աստղիկինը, բայց սրա ոչ ձայնը, ոչ շարժվածքը եւ ոչ քայլվածքը լաւ են. նա միշտ խօսելու ժամանակ գլուխը թափահարում է եւ ժողովրդին նայում, կանգնում է շատ անբնական՝ ընդվզած, կարծես ակնարկում է ժողովրդին՝ հաւանում էք ինձ։ Երբ ինքն է խօսում դերումն է, երբ դիմացինը՝ նա լուռ կանգնած կամ նստած ուրիշ մտքով է զբաղված եւ յաճախակի օթեակներին է նայում եւ երբեմն յուշարարին, որ իմանայ իր խօսելու հերթը։ Մի պակասութիւնն էլ սրա այն է, որ եթէ մի նախադասութեան մէջ հինգ բառ կայ, վերջի երկու բառը չեն լսվում—խեղդվում, փորն են ընկնում։—Սիրանուշը լաւ էր իր դերերում, քանի Վ. Գարագաշեանը չը կար, բայց երբ նա կայ, Սիրանուշը միայն անսամբլի համար վատ չէ, թէեւ խաղը համեմատաբար ցածր է Վ. Գարագաշեանից սուբրէտներում։ Սրա ամպլուան է ենժէնիւ եւ սուբրէտ. ձայնը համակրական է, բայց խզզուն է։ Վ. Գարագաշեանի ամպլուան նոյնն է, ինչ որ Սիրանուշինը, թէ սուբրէտ եւ թէ ենժենիւ, սորա խաղը գուրեկան է. լաւ ապագայ է խոստանում, միայն շատ շուտ շուտ է խօսում, երբեմն խառնվում ձայնը, այս մի մեծ պակասութիւն չէ, կարող է ուղղել. դերը սովորում է շատ լաւ, թէեւ դերի բնաւորութիւնը դժուար է հասկանում, այս վերջինս նկատվում է նաեւ միւսներում։—Այս այսպէս լինելուց յետոյ, որոշ երեւում է, որ առանց Ն. Գարագաշեան եւ առանց Սիրանուշ մեր բեմը կարող է լաւ կառավարվել, կարելի է մինչեւ անգամ ասել, որ աւելորդ էլ են։ Ադամեանցը մեր առաջին դերասանն է ժէօն-պրեմիեն. նա կատարեալ արտիստ է. նորա ամեն մաներները, կանգվածքը, դիրքը չափած, մտածած է. ձայնը գուրեկան։—Մնակեանը վատ չէ իր դերերում, նորա դերը գրան-պրեմիեն է, նա լաւ դերասան է, բայց արտիստ չէ։ Ձայնը անգուրեկան է, բարձրացրած ժամանակ կորըվում է եւ շատ անհամ երեւում։ Ունի մի սովորութիւն, բեմն դուրս եկած ժամանակ զալմալը գցել։—Յուշարարին շատ է նայում եւ սովորաբար դիմացի մարդը թողած՝ հասարակութեան հետ է խօսում։ Գանք մեր տեղական ոյժերին։—Մեր տեղական ոյժերից ամենից բարձր կարելի է դասել իրաւամբ Սաֆրազեանցին, բայց մեր քննադատները նորան աչքից գցել են, որովհետեւ, ինչպէս վերեւը յիշեցի, Ադամեանցի բարեկամ է։ Ես լոկ խօսքով չեմ ասում, այլ կը հաստատեմ փաստերով։ Մի անձի, որ այս տարի նոր էր մտնում խումբը, դերասաններից շատերը ասում են «եթէ կամենում ես՝ առաջ գնալ, պատիւդ աւելանայ, բէնէֆիսներում քեզ գովեն, Ադամեանից պէտք է հեռու կենաս—ահա քեզ օրինակ Սաֆրազեանցը, որ աչքից ընկած է։"—Տեղական դերասաններից միայն Սաֆրազեանց կարողանում է հասկանալ դերի բնաւորութիւնը, թէպէտ միայն մի տարուայ դերասան է, եւ շատ թէ քիչ արհեստին ծանօթ է։ Սաֆրազեանցը եթէ իր մի պակասութիւնը ուղղէ, կարող է լաւ դերասան լինել։ Յիշում էք անցեալ տարին, ինչ դերասան դերը չէր կարողանում եօթն օրուայ մէջ պատրաստել, յանձնվում էր սրան որ երկու օրուայ մէջ պատրաստում էր եւ բեմ դուրս գալիս.—յիշում էք Հէնրիի դերը Զմշկեանը երբ չը կարողացաւ հասցնել, նորից սրան տրվեցաւ, որ երկու օրում դուրս բերեց. Ադամեանի ոտքակայ եղած ժամանակ, նորա դերերն էր կատարում, կատարեց այն՝ եւ «Քինս»—երկու օր միայն սովորելով դերը. խղճմտանք ունեցէք պ. պ. Ոսուլ եւ ***։ Մինչեւ այսօր ինչ դեր կատարել է, յաջողակ է անցել, նա, մինչեւ անգամ, ինչպէս ինձ ասացին մի քանի ալեքսանդրապոլցի յայտնի անձինք, «Լուսի Դիդիէ» մէջ Մարթէնի դերը եւ «Արեան բիծ» ի մէջ Դիօնէի դերը համեմատաբար, շատ լաւ է կատարել, (!) քան թէ Աւալեանց եւ Տէր-Դաւթեանց կոմիկները, նշանակում է նա է եւ լաւ կոմիկ, թէեւ կոմիտեռը նրան այդ դերերը չէ տալիս։

Երկրորդ տեղը բռնում է Տէր-Դաւթեանց, դա իսկապէս ծնված է կոմիկութեանը համար, նորա ամպլուան այդ է։ Աւալեանցը մեր տեղական պիեսներում յաջողակ է, հետեւում է հանգուցեալ Ամերիկեանցին Սունդուկեանցի պիեսներում, բայց եւրոպական թարգմանութիւններում այնքան լաւ չէ։ Մնացածների վրա չարժէ մինչեւ անգամ քննութիւն գրել, նրանք մի փոքր միմոսութիւն անել գիտեն, իսկ դերի միտք հասկանալ երբէք։ Գէօթթէն ասում է „Niemand will ein Schuster sein—Jedermann ein Dichter“—(Ո՛չ ոք չէ կամենում կօշկակար լինել, բոլորն էլ ցանկանում են բանաստեղծ լինել)—ահա՛ դոցա քննութիւնը։ Պէտք է նկատել, առհասարակ կանոն չէ, որ խաղի ժամանակ դերասանները հասարակութեանը դիմեն, այդ անում են միայն օպերայի դերասանները, միայն այն նպատակով, որ ձայնը չընկնի կուլիսների մէջ։ Մեր պարոններ դերասանները եւ դերասանուհիքը այդ անում են առանց բացառութեան, բացի Ադամեանց եւ Սաֆրազեանց, որ ինչպէս երեւում է հետեւել է Ադամեանցի խորհրդին։ Խորհուրդ կը տանք միւսներին էլ հետեւել Ադամեանցին։

Թատրոն յաճախող

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

18 հոկտեմբերի

Հայոց առածը ասում է. „մի 'քոսոտ ոչխարը ամբողջ հօտ է փչացնում“։ Մի անբարեկարգված ուսումնարանը ամբողջ ժողովրդի ուսումնարանների վրա ստուեր է գցում, ուր մնաց թէ մի քանիսը։ Առնենք Ախալցխայի ուսումնարանները, որոնք վարչութեան տգիտութեան պատճառով շատ ցաւալի դրութեան մէջ են գտնվում։ Բաւական է, որ մինը կաշառէ վարչութեան, կամ հոգաբարձութեան, իր ռոճկի կէսը տալով, նա լինում է ուսուցիչ։ Այդ պատճառով Ախալցխայի ուսումնարանաց ուսուցիչների մեծ մասը ուրիշ ուսումնարաններից արտաքսված կամ ամենեւին ուսումնարանի շեմքը չը տեսած անձինք են։ Այդպիսի անձերից կարո՞ղ են մեր որդիքը շահվել բարոյապէս։ Իւրաքանչիւր տարի Թիֆլիսի վիճակային կոնսիստորիան Ախալցխայի երկսեռ ուսումնարանաց, միայն ուսուցիչների ռոճկի համար, ուղարկում է 9,000 րուբլի. այս տարի բացի այդ գումարից Ս. Փրկիչ եկեղեցին պէտք է տայ 2,500 րուբլի։

Իսկ աշակերտաց եւ աշակերտուհեաց թոշակները մտնում են վարչութեան եւ հոգաբարձուաց գրպանները։ Եղիսաբեթեան ուսումնարանը 12 տարվայ ընթացքում չընծայեց եւ ո՛չ մի սան։ Կոնսիստորիան միշտ պատրաստ է փողը տալ, բայց արդիւնք պահանջելու համար երբէք չէ մտածում։ Տէ՛ս, մինը հարցնո՞ւմ է, թէ այդքան փողը ո՞ւր կերթայ։ Անցեալ տարի 6000 րուբլի Եղիսաբեթեան օր. ուսումնարանի երկրորդ դասատուն ուսուցչաց ռոճիկ տրվեցաւ, բայց այս տարի ոչ մի աշակերտուհի չարժանացաւ երրորդ մտնելու, այդ պատճառով երրորդ դասատունը փակվեցաւ։ Այդտեղ ոչ թէ աշակերտուհիք էին մեղաւոր, այլ ուսուցիչները, որոց մեծ մասը ուրիշ ուսումնարաններից արտաքսված էին։ Բայց որովհետեւ մինը պ. տեսչի եղբայրն էր, միւսը քեռին, երրորդը ամենից շատ կաշառ տուողը, չորրորդը խաչեղբայրը, հինգերորդը շատ կողմնապահ ունեցող եւ այլն, այդ պատճառով ընտրվել էին ուսուցիչ։ Երբ հարցաքննութեան ժամանակ չը տեսնվեցաւ այդ ուսուցչաց աշխատութիւնը, ո՞րը պատճառ բռնեց աշակերտուհեաց ծուլութիւնը, ո՞րը անընդունակութիւնը, եւ որ զարմանալին է, իրանց տկարութիւնը։

Բայց ամենից ծիծաղաշարժ յայտնվեցաւ պ. Ղուկաս Սամուէլեանի նոր մանկավարժութիւնը։ Յիշեալ ուսուցիչը աշակերտուհիներից պահանջում էր, որ նոքա իրանց դասերը բերան անեն։ Երբ հարցաքննութեան միջոցում աշակերտուհիք կարկուտի նման պատմում էին իրանց դասերը, ամենուն զարմանքը դարձաւ այդ կողմը։ Յանկարծ թեմական տեսուչը սկսեց հարցնել այդ պատմած դասերուն իւրաքանչիւր նախադասութեան միտքը. աշակերտուհիք շուարեցան, իսկ մեր նոր մանկավարժը ընկում էր հարցաքննութեան ժամանակ ինքը պատասխանել թեմական տեսչի հարցերին։ Վերջը մեր մանկավարժը տեսնելով, որ այդտեղ առաջ չը գնաց իր նոր ուսումը, աճապարեց Կողբ դախլդարի պաշտօն վարելու աղի կապալառուի մօտ։

Ինչպէս տեսանք, „Եղիսաբեթեան“ ուսումնարանից մի դասարան պակասեցաւ, բայց դարձեալ հոգաբարձութիւնը պահանջում է նշանակեալ փողից աւելի։ Շատ լաւ, թող հոգաբարձութիւնը մեզ ցոյց տայ, որ այս ինչ աշակերտուհին կամ աշակերտը կարողացաւ առաջին վկայագիր ստանալ, մենք պարտական ենք այն ժամանակ հոգաբարձուաց պահանջը կատարելու վրա մտածել։ 12 տարուայ ընթացքում աշակերտների եւ աշակերտուհեաց թոշակներից, համարենք թէ, մտնում է հոգաբարձութեան սնդուկը իւրաքանչիւր տարի 500 ր., գումարը լինում է 6000 ր.։ Միթէ չէ կարելի, որ այժմեան հոգաբարձութիւնը չը հետեւի իր նախորդներին, եւ այդ փողը տոկոսով շահեցնելով, աշխատէ ուսումնարանները վերանորոգել։ Ահա „Կարապետեան“ ուսումնարանը 50 տարի գոյութիւն ունի, բայց նորա մէջ երբէք վերանորոգութիւն չէ եղած. այժմ էլ բոլորովին հնացել է, եւ որովհետեւ կտուրը հողով է ծածկված, այդ պատճառով ամենափոքր անձրեւի ժամանակ կաթում է եւ խոնաւութեան պատճառաւ աշակերտների մեծ մասը տկարանում են։ Մի եւ նոյնը պատահում է „Եղիսաբեթեան“ ուսումնարանի մի քանի դասարաններում։ Բացի դրանցից Ախալցխայի ուսումնարանները շատ եւ շատ կեղտոտ են։ Յատակները այնքան կեղտոտ են, որ, կարծես թէ, տախտակով չեն պատած։ Պատերի վրա նկարված են մատիտով, կամ գրչով զանազան ծիծաղաշարժ պատկերներ։ Եղիսաբեթեան օր. ուսումնարանում միշտ աշակերտուհիները միմեանց կամ ուսուցիչների մասին գրում են անպատիւ խօսքեր։ Այդ բաները վարչութեան եւ հոգաբարձութեան հոգսը չէ. նա միայն սովոր է գոռալ թէ „փողը քիչ է։“ Կարծեմ 11,000 րուբլով մեծ գործ կարելի է կատարել։ Չէ՞ կարելի ուսումնարանների համար վարձել այնպիսի ուսուցիչներ, որոնք պարապէին ուրիշ գործերով, որը դախլդար է եւ մի եւ նոյն ժամանակ ուսուցիչ, որն էլ դերձակ է. այդ պատճառով ուսուցիչները յաճախ բացակայ են լինում։ Մեր տեսուչը ժամը 10-ին թէ Կարապետեան, թէ Եղիսաբեթեան եւ թէ Նոր-Արշալոյս ուսումնարաններում նշանակել է ժամանակ մի եւ նոյն օրը երթալ եւ դասախօսութիւն անել, բայց թէ ի՞նչպէս կարելի է պարապել մի եւ նոյն ժամում այդ երեք ուսումնարաններում, դա շատ պարզ է։ Այսօր մի ուսումնարանից բացակայ է